

Лекція 2.

Тема: Правове та інституційне забезпечення суспільних відносин у сфері освіти.

План

1. Загальна характеристика законодавчої системи у сфері освіти.
2. Освіта як об'єкт правового регулювання.
3. Роль ключових державних інституцій.

1. Загальна характеристика законодавчої системи у сфері освіти.

Законодавча система у сфері освіти України – це багаторівнева, структурована система нормативно-правових актів, яка регулює всі аспекти освітньої діяльності: від організації навчального процесу до управління закладами освіти, фінансування, забезпечення якості та захисту прав учасників освітнього процесу.

Вона включає:

- **Конституційні норми** (ст. 53 Конституції України). Основу законодавчої системи становить Конституція України, зокрема, стаття 53 гарантує: право кожного на освіту; обов'язковість повної загальної середньої освіти; безоплатність дошкільної та середньої освіти в державних і комунальних закладах; доступність вищої освіти на конкурсній основі; державну підтримку для осіб з особливими освітніми потребами. А також Конституційні норми визначають: загальні принципи освітньої політики; обов'язки держави щодо забезпечення доступу до освіти; правові гарантії для громадян.

- **Закони України.** Це нормативні акти, які деталізують конституційні положення та регулюють конкретні сфери освітньої діяльності. Основні з них: *Закон України «Про освіту»* (2017). Універсальний рамковий закон, який визначає структуру освіти, її рівні, принципи, права учасників, механізми фінансування, стандарти якості, інституційну автономію. *Закон «Про загальну середню освіту»* (2020) Регламентує організацію навчання у школах, типи закладів, освітні програми, оцінювання, педагогічну діяльність, академічну доброчесність. *Закон «Про дошкільну освіту»* (із змінами 2024 року) Визначає типи закладів дошкільної освіти, базовий компонент, адаптаційний період, інклюзивні групи, вимоги до безпеки та санітарних умов. *Закон «Про позашкільну освіту»* (№1841-III) Охоплює форми позашкільної освіти, типи закладів, тривалість занять, кваліфікаційні вимоги до педагогів, фінансування та платні послуги. *Закон «Про фахову передвищу освіту»* Регулює діяльність коледжів, технікумів, закладів професійної підготовки. *Закон «Про вищу освіту»* Визначає принципи академічної свободи, автономії ЗВО, акредитації, наукової діяльності, зв'язку з ринком праці.

- **Підзаконні акти** (постанови, накази, положення). Це документи, які деталізують положення законів та забезпечують їх практичну реалізацію. До них належать: *Постанови Кабінету Міністрів України* (№305 – про типи закладів дошкільної освіти, їх структуру, управління, фінансування; №433 – про типи позашкільних навчальних закладів та положення про них). *Накази Міністерства освіти і науки України* (№446 – про граничне навчальне навантаження на дитину; №104/52 – про організацію інклюзивних груп у ЗДО; інші накази – щодо атестації педагогів, адаптаційного періоду, безпеки освітнього середовища, оцінювання учнів). *Державні стандарти освіти*: Стандарт початкової освіти; Стандарт базової середньої освіти; Стандарти вищої освіти за спеціальностями. *Санітарні регламенти* – встановлюють вимоги до умов навчання, харчування, безпеки.

- **Міжнародні договори, ратифіковані Україною.** Україна є учасницею багатьох міжнародних угод, які мають пряму дію або імплементуються через національне законодавство. До них відносяться: Загальна декларація прав людини (ст. 26) – право кожного на освіту; Конвенція ООН про права дитини (ст. 28-29) – обов'язок держави забезпечити безоплатну початкову освіту; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ст. 13) – доступність, якість, рівність освіти. Європейська соціальна хартія – соціальні гарантії в освіті. Болонська декларація та Болонський процес – гармонізація систем вищої освіти, академічна мобільність, європейські стандарти якості. Міжнародні договори впливають на формування

освітніх стандартів, розвиток інклюзивної освіти, академічну мобільність, захист прав учасників освітнього процесу.

Таким чином, законодавча система у сфері освіти України – це складна, багаторівнева структура, яка поєднує національні та міжнародні норми. Вона забезпечує правову основу для функціонування освітньої системи, захист прав громадян, розвиток інституцій та відповідність європейським стандартам.

2. Освіта як об'єкт правового регулювання.

Освіта як об'єкт правового регулювання – це система суспільних відносин, що виникають у процесі організації, реалізації та забезпечення освітньої діяльності. Ці відносини охоплюють права, обов'язки, гарантії та відповідальність усіх учасників освітнього процесу, а також механізми управління, фінансування, контролю та захисту.

Правове регулювання освіти – це діяльність держави, спрямована на впорядкування освітніх відносин через систему норм, інституцій та процедур.

Складові освітніх правовідносин.

Освітні правовідносини охоплюють:

- Здобувачів освіти – учнів, студентів, слухачів, аспірантів, які реалізують своє право на освіту.
- Педагогічних і науково-педагогічних працівників – вчителів, викладачів, вихователів, які здійснюють освітню діяльність.
- Органи управління освітою – МОН, місцеві органи влади, НАЗЯВО, Державна служба якості освіти.
- Нормативно-правову базу – Конституція, закони, підзаконні акти, міжнародні договори.

Цілями правового регулювання освіти є: забезпечення доступності та рівності в освіті, гарантування якості освітніх послуг, захист прав учасників освітнього процесу, встановлення чіткої структури управління освітою, врегулювання питань фінансування та матеріального забезпечення, забезпечення безперервності та інноваційності освітнього процесу.

Рівні правового регулювання.

Рівні	Приклади регулювання
Конституційний	Ст. 53 Конституції України — право на освіту
Законодавчий	Закони «Про освіту», «Про загальну середню освіту»
Підзаконний	Постанови КМУ, накази МОН, стандарти освіти
Міжнародний	Конвенція ООН про права дитини, Болонський процес

Особливості освітніх правовідносин.

1. Публічно-правовий характер – держава виступає гарантом і регулятором освітніх процесів.
2. Комплексність – охоплюють адміністративне, трудове, фінансове, цивільне, міжнародне право.
3. Динамічність – освітні норми змінюються відповідно до соціальних, технологічних і міжнародних викликів.
4. Соціальна значущість – освіта формує людський капітал, правову культуру, громадянську свідомість.

Правовий вплив у сфері освіти здійснюється через різні форми, які забезпечують реалізацію освітньої політики, дотримання стандартів, захист прав учасників освітнього процесу та ефективне управління системою освіти.

Форми правового впливу.

- Законодавче встановлення норм (наприклад, обов'язковість середньої освіти). Це базова форма правового впливу, яка передбачає прийняття законів, що визначають: структуру освітньої системи (рівні освіти, типи закладів), обов'язковість освіти, наприклад, повна загальна середня освіта є обов'язковою згідно зі ст. 53 Конституції України; права та обов'язки учасників

освітнього процесу – здобувачів, педагогів, батьків; принципи освітньої діяльності: доступність, рівність, академічна свобода, інклюзивність; фінансування освіти – державні субвенції, освітні програми, стипендії. Основні закони, якими керуються в системі освіти (Закон України «Про освіту», Закон «Про загальну середню освіту», Закон «Про дошкільну освіту», Закон «Про позашкільну освіту», Закон «Про вищу освіту» тощо);

- Адміністративне управління (ліцензування, акредитація, контроль якості). Ця форма передбачає реалізацію виконавчої функції держави через органи управління освітою: ліцензування – дозвіл на провадження освітньої діяльності (видається МОН або обласними департаментами освіти); акредитація – офіційне визнання освітніх програм як таких, що відповідають державним стандартам (здійснюється НАЗЯВО); контроль якості освіти – моніторинг, інспектування, перевірки, зовнішнє оцінювання (Державна служба якості освіти); Інструменти адміністративного управління: Постанови КМУ (наприклад, №305 – про типи ЗДО); Накази МОН (наприклад, №446 – про навчальне навантаження), регламенти, положення, інструкції;

- Інформаційно-рекомендаційна діяльність (стандарты, методичні рекомендації). Ця форма не має примусового характеру, але відіграє важливу роль у формуванні освітньої політики та практики: Державні стандарти освіти, які визначають компетентності, очікувані результати навчання, структуру програм; методичні рекомендації, що надають орієнтири для педагогів щодо організації навчання, оцінювання, інклюзії; аналітичні звіти, дослідження, моніторинги, які допомагають закладам освіти вдосконалювати свою діяльність. Приклади: Стандарт базової середньої освіти, методичні рекомендації щодо адаптаційного періоду для першокласників, рекомендації з академічної доброчесності;

- Судовий захист прав учасників освітнього процесу. Це форма правового впливу, яка забезпечує реалізацію та захист освітніх прав через механізми правосуддя: оскарження незаконних дій або бездіяльності закладів освіти, органів управління, посадових осіб; захист прав здобувачів освіти, а саме, у випадках дискримінації, порушення академічної доброчесності, відмови у зарахуванні; захист трудових прав педагогів, у випадках незаконного звільнення, порушення умов праці; Можливі інстанції (адміністративні суди, трудові спори – через суд або комісії, Європейський суд з прав людини – у випадках порушення міжнародних освітніх прав.

Таким чином, форми правового впливу у сфері освіти — це інструменти, через які держава забезпечує ефективне функціонування освітньої системи, дотримання стандартів, захист прав і свобод учасників освітнього процесу. Їх взаємодія створює цілісну правову основу для розвитку освіти як суспільного блага.

2. Роль ключових державних інституцій.

Система управління освітою в Україні є багаторівневою та включає центральні органи виконавчої влади, місцеві органи самоврядування, спеціалізовані агентства та дорадчі органи. Їхня діяльність спрямована на формування, реалізацію та моніторинг освітньої політики, забезпечення якості освіти, фінансування та захист прав учасників освітнього процесу.

1. *Верховна Рада України.* Визначає законодавчу базу у сфері освіти. Приймає базові закони («Про освіту», «Про вищу освіту» тощо), затверджує державний бюджет, у тому числі видатки на освіту, здійснює парламентський контроль за дотриманням освітніх прав.

2. *Кабінет Міністрів України.* Реалізує державну освітню політику, приймає постанови, що деталізують положення законів (наприклад, про ліцензування, типи закладів), координує діяльність центральних органів виконавчої влади, визначає стратегії розвитку освіти, зокрема цифровізації, інклюзії, модернізації змісту.

3. *Міністерство освіти і науки України (МОН).* Головний орган, що формує та реалізує політику у сферах освіти, науки, інновацій, розробляє державні стандарти освіти, навчальні програми, методичні рекомендації, здійснює ліцензування освітньої діяльності, затверджує типові положення про заклади освіти, впроваджує інклюзивну освіту, академічну

добросесність, цифрові інструменти, взаємодіє з міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, ЄС, ООН) щодо імплементації глобальних освітніх стандартів.

4. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО)*. Незалежний орган, що відповідає за акредитацію освітніх програм у ЗВО. Здійснює моніторинг якості вищої освіти, оцінювання внутрішніх систем забезпечення якості, підтримує академічну добросесність, розробляє критерії оцінювання, видає рішення про акредитацію, які є обов'язковими для ЗВО.

5. *Державна служба якості освіти України*. Здійснює інституційний аудит закладів загальної середньої освіти. Контролює дотримання стандартів освіти, умов навчання, безпеки, проводить моніторинг освітніх результатів, аналітичні дослідження, надає рекомендації щодо вдосконалення освітнього процесу.

6. *Органи місцевого самоврядування*. Управляють закладами дошкільної, загальної середньої, професійної освіти на території громади. Здійснюють фінансування, кадрове забезпечення, ремонт, закупівлі, реалізують місцеві освітні програми, адаптовані до потреб громади, впроваджують інклюзивну освіту, підтримують педагогів через центри професійного розвитку.

7. Інші інституції. Інститути післядипломної педагогічної освіти – підвищення кваліфікації педагогів. Центри професійного розвитку педагогічних працівників – консультування, методична підтримка. Дорадчі органи – педагогічні ради, наглядові ради, студентське самоврядування.

Тож, Ключові державні інституції у сфері освіти формують цілісну систему управління, яка поєднує законодавче, виконавче, контрольне та дорадче забезпечення. Їхня ефективна взаємодія є запорукою реалізації права на освіту, забезпечення її якості, доступності та відповідності сучасним викликам.

Інформаційні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
4. Закон України «Про фахову передвищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
5. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19#Text>
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації інклюзивного навчання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>
- 8.
9. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>